

GÖRÖMBEI ANDRÁS
**CSOÓRI
SÁNDOR**

„Életműve
nemzeti
kultúránk
eszméletlő
értéke.”

Tegnap
és Ma
KORÁSI MAGYAR BÖK

Kalligram

Lángi Péter

Egy öntörvényű életmű bemutatása

(Görömbei András *Csóori Sándor* című könyvéről)

Ki Csóori Sándor? Ezzel a kérdéssel kezdődik Görömbei András monográfiája. A sok hivatást (költő, szociográfus, publicista, esszéíró, filmíró, politikus, szerkesztő stb.) vállaló kortárs író Ady, Illyés, Németh László, József Attila, Nagy László örökösének látja a szerző, akinek műformáit, cselekvésmódját a tudatosan vállalt nemzeti felelősségtudat és az ezzel járó feladatok választják ki. Akinek hivatásai kölcsönösen kiegészítik egymást. A monográfia nem kevesebbre vállalkozik, mint hogy összefüggéseiben, fejlődésében feltárja, bemutassa ezt a sokszínű életművet.

Az 1954-ben megjelent *Felröppen a madár* című kötet verseinek üdeségét emeli ki, akár a korabeli kritika. Petőfire emlékeztető közvetlenségét nem azonosítja a kor sematikus műveinek hangjával, őszinteségét, a bajok feltárásának bátorságát dicséri. Az 1953-ban megjelent, a költő elismerését hozó 14 vers a Nagy Imre kormányprogramja előtt fél évvel fogalmazza meg azokat az észleléseket, érzéseket, amelyek előrevetítik a fejleményeket.

Csóori azonban e hangot később annyira korszerűtlennek tartja – mutat rá a monográfia –, hogy gyűjteményes köteteibe a *Felröppen a madár* verseiből egyet sem vesz fel. Hozzá viszonyítva új kötetét (*Ördögpille*, 1957) mind tartalmi, mind formai szempontból a szakítás jellemzi. A formai váltásra Juhász Ferenc és Nagy László költői megújulása ösztönzi, a tartalmira főként a forradalom élménye. Rádöbben, hogy járhatatlan

út a közvetlen közéleti költészet, hamis a közeli megoldás reményének pátosza. Verseiből, melyek nyugtalan, bizonytalan lélekállapotot mutatnak, a politikumot kirekeszti. Szürrealisztikus, parnasszista, szecessziós technika, népköltészeti hatások jelzik az irányváltást, iránykeresést.

A harmadik kötet (*Menekülés a magányból*, 1962) záró esszéje új ars poeticát hirdet. A költészet alapja legyen a csodálkozás és az öröm. A népköltészet és szürrealizmus ösztönzéseit egyszerre befogadó költő verseit, amelyek a gyerekkor, a család, a természet a szerelem élménykörén alapulnak, a kép uralja. A váratlan képek néha még a kísérletezést mutatják. A költő személyiségének leginkább szembetűnő vonása Görömbei András meglátása szerint a nyugtalan keresés, a mindent megélés, megismerés igénye, a közösségre találás vágya.

Újabb verseskötetét (*Második születésem*, 1967) úgy értékeli a monográfia írója, mint amely teljessé tette a költői pálya fordulatát. A fent kifejtettek szellemében születnek az összetettebb képszerűket, lírai szituációt felmutató költemények. Választott műfaja a rapszódia lesz, s vele együtt megjelenik az elégikus, meditatív hangnem. Fontos költői eszközzé válik a látomásos, szürrealisztikus kép, mely az egységben látásnak, a személyiség világtéremtésének az eszköze lesz. Mélyebben, megküzdöttebben, a személyiség sorsát elemző módon megjelenik újra a közéletiség is a versekben. Otthonosságigény, a teljes szabadság

igénye szólal meg a legkülönbözőbb témájú művekben. A 70-es években (*Párbeszéd a sötétben, 1973; A látogató emlékei, 1977*) tovább gazdagodik ez a költői kiteljesedés. Sokirányú érzékenységet mutatnak a gyerekkor újra felbukkanó motívumai, a paraszti létküzdelmet felvillantó, a lefokozottság, tehetetlenség ellen tiltakozó költemények, illetve az értéktanúsító portréversek. E kiteljesedő költészet sokféle elem összekapcsolásával teremti meg az ún. *atmoszférikus verset*.

A 80-as években megjelent kötetek (*A tizedik este, 1980; Elmaradt lázálom, 1982; Kezemben zöld ág, 1985; A világ emlékművei, 1989*) változásait a sors hozta tragikus élmények szövik át. Apja, majd a küzdőtárs, Nagy László halála, végül asszonya halálos betegsége s elvesztése a közéleti költőt egyéni fájdalomával is szembeállítja. A halállal találkozás, a kegyetlen veszteség különös számvetésekre készíti. Még érzékenyebbé válik a közélet romlásai iránt, az élet minden területén a szerelemben átélt teljességet keresi.

A 90-es évek verseiben (*Hattyúkkal, ágyútűzben, 1994; Ha volna életem, 1996; Csöndes tériszony, 2011*) a csalódás formálja át a költői világképet. A mocskolódások, rágalmozások világában – mutat rá a monográfia – megszépül a múlt, amikor barátokkal körülvéve folytatta küzdelmét. Szarkasztikus, ironikus hangnemben szólnak a versek a szenvedésről. A pokoljárás során is szembeszáll a nemzeti értékek iránti közömbösséggel. Undort kelt benne a zsidóvárosi szórakozás, a tömeges züllés. A meghurcoltatás élménye még a szerelmes, ill. emlékező versekben is megszólal. A 21. századi művekbe is átnyúlik ez a lelkiállapot. Legmélyebb élménye az egyéni és közösségi lét meggyalázása lesz. A veszteségtudat, a hiányleltár adja számadást végző verseinek tartalmát. Ezek gyakran kapcsolódnak a gyerekkor képeihez, az elődök megidézéséhez, a természet világához. Több verse mutatja az elmúlással való megbékélés szándékát, de a pusztulással dacoló költő ekkor is a teremtő erőt pártfogolja a világban.

Csoóri gyermekverseinek (*A lekvárcirkusz bohócái, 1969; Lábon járó verőfény, 1987; Ördögfióka, 2006*) fő sajátosságát Görömbei András szerint a népköltészet és a modernség szintézise adja. Játékosság, virtuóz lüktetés jellemzi őket, s a

gyermeki szemlélet érvényre juttatása. Méltán népszerűek a gyerekek körében.

A monográfia a költői portré mellett párhuzamosan, sőt velük összefüggésben elemzi Csoórinak más műfajokban felmutatott teljesítményeit is. A 60-as évek elejétől ugyanis alkotói válságából - költészete megújítása mellett – más műfajokkal kísérletezve is megpróbál kitörni. Így születnek a *Tudósítás a toronyból* szociográfiai (1963), *Kubai naplója* (1965), *Iszapcső* című kisregénye (1965, *Kortárs*), illetve filmes forgatókönyvei. A paraszti világot vallató szociográfiai írások közéleti elkötelezettségét bizonyítják tényszerűségükkel, az értelmezések tárgyilagosságával. Az írások minőségét emelik a költői látásmód, az intellektuális és hangulati elemek. A sok megfogalmazott kérdés, az írói személyesség fokozza erejüket. A *Kubai naplóban* a látványok, élmények leírásához elemzések, tünődések kapcsolódnak, s – 56 után néhány évvel – elvezetik az írókat ahhoz a tanuláshoz, hogy a szabadságnak nincs ellenértéke. Az *Iszapcső* – amely miatt egy év szilenciumra ítélték Csoórit, s ösztöndíját megvonták – tanyasi történetének elmondását is okkereső írói értelmezés kíséri. A párhuzamok (Szophoklész, Shakespeare, Móricz alakjaival) reménytelen létpusztulásnak, világtörténelemnek mutatják a parasztlány tragédiáját.

A műfaji kísérletezés egyik fontos útjának tartja Görömbei András a *filmírást* is. A 60-as, 70-es években új film változata született a magyar filmművészetnek a Kósa-Csoóri-Sára alkotóhármassal együttműködése folytán (*Tízezer nap, 1965; Feldobott kő, 1969; Ítélet, 1970; Nincs idő, 1972; Hószakadás, 1974; 80 huszár, 1978*). A Csoóri írta forgatókönyvekben folytonos küzdelem zajlik a teljesebb emberi életért, a szabadságért. Egyben a nemzeti önismeret építői is ezek az alkotások a nemzetellenes politikai viszonyok között. Ugyanilyen igénnyel születtek azok a Sára-filmek, amelyeknek Csoóri volt a dramaturgja, s amelyek addig elhallgatott eseményekről lebbentették fel a fátylat: a *Krónika* c. 25 órás tv-film és *Pergőtűz*, című 5 részes filmváltozata (1982) a 2. magyar hadseregéről; *Keresztúton* (1986); *Csoka-Bereg* (1988); *Tüske a köröm alatt* (1987). Látja azonban a költő a filmírás problémáit is. A politika csak múlt idejű dramaturgiát enged, mintegy megakadályozva,

hogy közvetlenül szó essék a jelenbeli bajokról. A 60-as évektől Csoóri az *esszé*ben talált rá arra a műfajra, amelyben kifejezhette a költeményekben el nem mondhatót – mutat rá a tanulmány. Legteljesebb gyűjteményük a *Tenger és diólevél* (Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994. I-II. 1278 l.). A monográfia ezen írások jellemzőjeként is a személyességet és egyetemességet hangsúlyozza, s azt, hogy összekapcsolódik bennük a tárgyi elemek gazdagsága és az egyéni látásmód elevensége. Az író egész személyiségével küzd a világ elembertelenedése, elidegenedése ellen. Kibontakozik belőlük fejlődésregénye is, melyben a folytonos önmérlegelés mellett a nemzeti önismeret zavarait is számba veszi. Vállalja az egyenes beszédet, átlépve ezzel a politika által megszabott határokat. Az esszék fő jellemzője az esztétikai igényesség, a logikai és a képi megközelítés változatos alkalmazása. A monográfia külön fejezetekben tárgyalja a korai írásokat, a népi kultúra új megközelítését mutatókat, ill. az ars poeticát megfogalmazókat. A népköltészetben tartalmi szempontból a nép karakterét, rejtett történelmét kutatja, formai

szempontból pedig a lélek realizmusának megnyilvánulásait, amely alapot teremtett a bartóki, lorcai stb. művészetfelfogáshoz. Ars poeticája is ehhez a gondolathoz kapcsolódik. A költészet bartóki modelljének megteremtését vallja a 20. századi irodalom feladatának. A *Második születésem* c. verseskötet záró esszéje (*A meghasonlás világos háttere*) fejt ki legösszefogottabban a kialakult költői eszményt. Az ihlet a teremtés idegfeszültsége. A költő drámai küzdelemben szünteti meg saját alanyiságát, s alakítja át az olvasó számára is felölthető személyiséggé. Csoóri a képet érvényesebbnek, maradandóbbnak tekintette, mint az idővel elhalványuló gondolatot. A modern képteremtés a végletek összekapcsolásán alapul. Az igazi képet azonban az is jellemzi, hogy teljes létével vesz benne részt a költő.

E modell kidolgozásakor számtalanszor hivatkozik Adyra, Apollinaire-re, Éluard-ra, Lorcára, József Attilára, Bartókra vagy a kortársak közül Nagy Lászlóra, Juhász Ferencre. De nem csupán esztétikai szempontból közelít hozzájuk – állapítja meg a monográfia írója –, műveik értékvilágához tartozónak tekinti a bennük megnyilvánuló emberi

magatartást is. A már említetteken kívül Balassi, Csokonai, Vörösmarty, Németh László, Kosztolányi szintén bele tartozik ebbe a körbe.

Külön-külön fejezet tárgyalja Csoóri küzdelmének leírását a kisebbségi magyarságért, ill. a helyes magyar nemzeti önismeret, történelmi tudat megteremtéséért. Erkölcsi revíziót sürget a határon túli magyarság ügyében, nyílt eszmecsereket a nemzet legfontosabb kérdéseiről. Ma is a teljes igazság kimondását szorgalmazza e kérdéskörben. A kisebbségi kiszolgáltatottság felszámolásának lehetséges módját az autonómiák létrehozásában látja.

A kilencvenes évek elején a közéleti szerepvállalás (MVSZ) adta elfoglaltság nem tette lehetővé a munkaigényes esszék írását Csoóri számára. A monográfia szerint ebben a helyzetben a számtalan helyen elmondott beszédek adják a lehetőséget véleménye kifejtésére a közérdekű kérdésekben. Az évtized második felében és a 21. század elején újra sorjázó esszék. (*Szálla alá poklokra, 1997; Forgácsok a földön, 2001*) fő témája az elkeseredettség amiatt, hogy a magyarság messze alatta marad saját erkölcsi-szellemei színvonalának. Sok esetben fogalmaz meg hiányérzetet emiatt. A rendszerváltástól azt várta, hogy önmagára találjon a magyarság hagyományban, műveltségben, összetartozás-érzésben. S ebben a reményében csalta meg a kialakult hatalmi rivalizálás. A

hatalomba jutott értelmiség saját érdekei szerint értelmezi a demokráciát, nem rendelkezik azzal az erkölcsiséggel, hogy az egyetemes emberi elveket szolgálja. Elmaradt az erkölcsi-szellemi megtisztulás, a múlt bevállása. A panaszt azonban ezen írásokban is mindig a nagyobb távlatok, a továbblépés lehetőségeinek keresése követi

Elégedetlen szellemi életünkkel. A politikai hangzavar közepette az irodalom nem tudja hatását érvényesíteni. Felelősek ebben az írók is, akik elzárkóznak a társadalmi problémák elől, nem vállalják a felelősséget a nemzet sorsának alakulásáért. Téveszmének tartja azt a divatos vélekedést, hogy a magyar irodalomnak mindig tehertétel volt a nemzet gondjával való foglalatosság. Ennek ellenkezőjét vallja: a közösségi felelősség az igazi kihívás a tehetséges írók számára. A költészet leértékelődésének teóriájával szemben amellet érvel, hogy az elszemélytelenedő világban szükség van igényes irodalomra. A kultúra az a „*képességünk, amellyel magunkból teremthetjük meg azt a másvalakit, aki különb nálunk*”.

Értékzavaros korunkban Csoóri Sándor magatartása, írói, költői, filmes, közéleti stb. teljesítménye útmutató jelentőségű. Görömbei András kiváló monográfiája erre hívja fel a figyelmet.

(*Nap Kiadó, 2010*)